

**SYTUACJA EKONOMICZNA GOSPODARSTW ROLNYCH
W WARUNKACH WPR UE – PRÓBA PROGNOZY
DO 2013 ROKU**

Walenty Poczta, Paweł Siemiński
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej stwarza szanse poprawy sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych. Czynnikiem poprawy sytuacji ekonomicznej są między innymi dopłaty obszarowe oraz inne instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej. Rezultatem unijnego wsparcia gospodarstw rolnych jest wzrost uzyskiwanej nadwyżki bezpośredniej oraz dochodów rolniczych. Wyniki wskazują jednak na silne zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych w zależności od skali i kierunków produkcji. W konsekwencji w Polsce występują w dalszym ciągu liczne gospodarstwa rolne, w których sytuacja ekonomiczna zasadniczo się nie poprawiła, a dochody ludności rolniczej uzyskiwane z tej działalności są niewystarczające, by zapewnić standard życia na poziomie parytetowego funduszu konsumpcji.

Słowa kluczowe: gospodarstwa rolne, dochody, akumulacja, możliwości rozwoju

WSTĘP

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej zmieniło znacząco warunki gospodarowania w polskim rolnictwie [Józwiak 2006]. Przemiany gospodarcze, zachodzące u kresu ubiegłego wieku w polskiej gospodarce, które objęły również rolnictwo, wpłynęły na istotne zmiany sytuacji ekonomicznej podmiotów gospodarczych. Urealnienie procesów gospodarczych z wykorzystaniem „twardego” rachunku ekonomicznego w wielu jednostkach produkcyjnych, także w gospodarstwach rolnych, rozpoczęto procesy dostosowawcze pod względem poziomu i struktury produkcji. Niejako stały się one naturalną kolejną rzeczą, ponieważ w warunkach gospodarki rynkowej podstawą funkcjonowania

gospodarstw rolnych jest ich kontakt z rynkiem. Nie oznacza to jednak, że wszystkie gospodarstwa rolne w Polsce dostosowały się do wymogów i wyzwań wynikających z uwarunkowań rynkowych. W dalszym ciągu istnieje bardzo liczna grupa, która funkcjonuje w warunkach izolacji rynkowej. Kolejną cechą charakterystyczną tej części gospodarstw rolnych jest na ogół produkcja w bardzo małej skali, głównie na własne potrzeby i często z wykorzystaniem starych technologii produkcji, prowadzona w jednostkach o wadliwych relacjach ilościowych między czynnikami produkcji. Spłot wskazanych czynników przesądza o złej sytuacji ekonomicznej omawianych gospodarstw rolnych oraz skutkuje bardzo skromnymi środkami pieniężnymi w dyspozycji ich właścicieli, często – niewystarczającymi do zapewnienia parytetowego funduszu konsumpcji. Niewystarczające środki pieniężne nie dają też szansy na jakąkolwiek akumulację. W konsekwencji ograniczone do minimum lub w ogóle niemożliwe są inwestycje rozwojowe, które mogłyby w przyszłości poprawić sytuację ekonomiczną tego rodzaju gospodarstw.

Wraz z członkostwem Polski w UE wiązano duże nadzieje na poprawę sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych. Jak wskazują Fiedorowicz i Duda [2006]: *[...] oczekuje się, że wejście Polski do UE stanie się dodatkowym bodźcem dla rozwoju polskiej gospodarki. Wystąpi efekt jej pobudzenia, który wywoła zjawisko konwergencji, czyli „doganiania” poziomów rozwoju. Oczywiście należy się zgodzić, że członkostwo Polski w UE stwarza takie szanse, ale w samym rolnictwie nie należy ich generalizować w odniesieniu do wszystkich podmiotów. W każdym razie, jak wskazuje Wilkin [2008]: [...] programy unijne dostępne dla naszego kraju po uzyskaniu członkostwa, stały się bardzo silnym impulsem zmian w polskim rolnictwie i na obszarach wiejskich. Z całą pewnością można wskazać, że środki unijne są stymulatorem zmian w polskim rolnictwie, co nie oznacza, że zawsze są one jednakowo korzystne dla wszystkich jednostek produkcyjnych. Pamiętajmy, że WPR¹ ma charakter interwencyjny i osłabia funkcjonowanie mechanizmu rynkowego w rolnictwie. Nie znaczy to jednak, że eliminuje go zupełnie – wpływa wyłącznie na jego łagodzenie. Zatem o położeniu gospodarstw rolnych w dalszym ciągu będą decydować także imperatywy o charakterze rynkowym. Dlatego w dalszym ciągu sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych pozostaje funkcją takich czynników, jak zasoby czynników produkcji, ich ilość, sposób i efektywność wykorzystania oraz wiedzy pozwalającej na wybór i realizację procesów produkcyjnych w bardziej konkurencyjny sposób w odróżnieniu od pozostałych rolników – konkurentów. Niemniej, jak wskazano wcześniej i co oczywiste, członkostwo Polski w UE i możliwość korzystania z instrumentów WPR w ogólnym wymiarze wpływają pozytywnie na sytuację ekonomiczną rolnictwa polskiego. Ponadto uzyskanie przez Polskę statusu państwa członkowskiego UE uwolniło polskie rolnictwo od negatywnych skutków unijnego protekcjonizmu rolnego [Poczta i Siemiński 2006]. Wskutek przedstawionych czynników ulegają zmianie możliwości rozwojowe gospodarstw rolnych. W dalszym ciągu na działalność przedsiębiorstw, także rodzinnych gospodarstw rolnych, wywierają wpływ czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, ale ich oddziaływanie przybrało*

¹ Ponadto należy pamiętać, że polityka rolna UE ma charakter wspólnotowy, więc cele, zasady, instrumenty i związane z nią fundusze są ustalane wspólnie dla całej Unii, ale ulega ona istotnym zmianom, zwłaszcza od 1992 roku, i stopniowo zwiększa zakres oddziaływania. Coraz większe znaczenie ma rozwój obszarów wiejskich i kwestie środowiskowe związane z działalnością rolniczą. Ponadto w warunkach poszerzania się Wspólnot, w okresie 2007-2013, wydatki na wieś i rolnictwo z budżetu unijnego pozostają na podobnym poziomie jak w latach ubiegłych.

w warunkach unijnych nowy, nieco inny wymiar niż wcześniej. Spośród czynników zewnętrznych najbardziej zmieniły się uwarunkowania koniunktury gospodarczej, prawnych regulacji działalności, konkurencji i globalizacji gospodarki. W przekonaniu autorów, znaczenie szczególne zyskały czynniki wewnętrzne, czyli poziom i jakość zasobów czynników produkcji, finansowe możliwości inwestycyjne, przewidywana opłacalność inwestycji w majątek trwały oraz korzyści z alternatywnego użycia środków będących w dyspozycji. Są to kluczowe wyznaczniki warunkujące sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych, a ich odzwierciedleniem są dochody rolnicze ludności zatrudnionej w rolnictwie.

CEL I METODA

Celem artykułu jest ukazanie zmian sytuacji ekonomicznej wpływających na możliwości rozwojowe gospodarstw rolnych (tab. 1) zachodzących w okresie 2004-2013 pod wpływem mechanizmów WPR² oraz uwarunkowań rynkowo-cenowych.

Wprawdzie gospodarstwa rolne w Polsce są bardzo zróżnicowane, niemniej starano się uwzględnić typy gospodarstw charakterystyczne dla rolnictwa polskiego. Badając wybrane typy gospodarstw rolnych [modele], kierowano się przede wszystkim zasobami użytków rolnych i strukturą produkcji. Przyjęto założenie, że istotny wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstw w warunkach akcesji z UE będą wywierać wolumen produkcji i jego struktura, a także różne technologie produkcji. Wyłączając gospodarstwa najmniejsze [*G 1*, *G 1A*, *G 1B*], założono w odniesieniu do pozostałych, że produkcja jest realizowana na wysokim poziomie technologicznym, czyli przekraczającym występujący średnio w rolnictwie polskim. Kierowano się przesłanką, że skoro są większe od przeciętnych w kraju, to stosowane w nich technologie wytwarzania powinny być bardziej nowoczesne i efektywne, a w niektórych wypadkach zbliżone do poziomu krajów UE-15. Ustalenie sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych przeprowadzono według schematu obliczeniowego przedstawionego w tabeli 1.

Na potrzeby analizy³ i wnioskowania o sytuacji ekonomicznej wykorzystano kategorie dochodu rolniczego (brutto i netto) oraz akumulację. Zastosowano rachunek nadwyżki bezpośredniej. Następnie poprowadzono dalszy rachunek ciągłony, dochodząc do kategorii dochodu rolniczego, przez odjęcie od nadwyżki bezpośredniej kosztów pośrednich [rzeczywistych i szacunkowych]. Pomniejszając dochód rolniczy o parytetowy fundusz konsumpcji, otrzymano akumulację, na podstawie której wnioskowano o sytuacji ekonomicznej jednostek produkcyjnych, a pośrednio także o ich konkurencyjności w przyszłości na Jednolitym Rynku Europejskim.

² Analizowanymi instrumentami WPR wpływającymi na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych były płatności obszarowe, płatności ONW oraz wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych i realizacja programów rolno-środowiskowych.

³ Analizę w latach 2003-2006 wykonano na podstawie danych pierwotnych, natomiast począwszy od 2007 do 2013 roku z wykorzystaniem przyjętych założeń: wzrost wydajności i cen płodów rolnych rocznie o 2%, wzrost kosztów produkcji o 4,5% rocznie (2,5 p.p. z tytułu wzrostu cen i 2 p.p. z tytułu wzrostu poziomu nakładów), wzrost parytetowego funduszu konsumpcji o 2% rocznie.

Tabela 1. Analizowane typy gospodarstw rolnych (gospodarstwa modelowe)
 Table 1. The analysed types of agricultural farms (the model farms)

Gospodarstwo Farms	Oznaczenie Sign	Charakterystyka Profile
1	G 1	areal 8,2 ha UR, produkcja mieszana area 8.2 ha AL, mixed production
2	G 1A	gospodarstwo (G 1) z uwzględnieniem płatności ONW holding (G 1) + LFA
3	G 1B	gospodarstwo (G 1) z uwzględnieniem płatności ONW i premii dla gospodarstw nisko-towarowych holding (G 1) + LFA + SS
4	G 2	areal 16,5 ha UR, produkcja ziemniaków jadalnych i trzody chlewnej area 16.4 ha AL, production of potatoes and pigs
5	G 3	areal 16,5 ha UR, produkcja mleka (10 krów dojnych o średniej wydajności mlecznej) area 16.5 ha AL, milk production (10 milk cows with average of milk efficiency)
6	G 3A	gospodarstwo (G 3) z uwzględnieniem spadku cen mleka w latach 2008-2010 o 20% holding (G 3) – falling down prices of milk about 20% in 2008-2010
7	G 4	areal 30 ha UR, produkcja mleka (stado 25 krów mlecznych o wysokiej wydajności mlecznej) area 30 ha AL, milk production (25 milk cows with high milk efficiency)
8	G 4A	gospodarstwo (G 4) z uwzględnieniem spadku cen mleka w latach 2008-2010 o 20% holding (G 4) – falling down prices of milk about 20% in 2008-2010
9	G 5	areal 50 ha UR, produkcja towarowa 1000 szt. tuczników area 50 ha AL, sold production of pigs (1000 porker)
10	G 6	areal 50 ha UR, produkcja towarowa bydła opasowego w ilości 50 szt. area 50 ha AL, sold production of fattened cattle (50 unit)
11	G 6A	gospodarstwo (G 6) z uwzględnieniem wsparcia z tytułu wprowadzania programów rolno-środowiskowych holding (G 6) + support of agri-environmental programs
12	G 7	areal 300 ha UR, wyłącznie produkcja roślinna – zboża i buraki cukrowe area 300 ha AL, only crop output – cereals and sugar beet
13	G 8	areal 1000 ha UR, technologicznie wyłącznie produkcja zbóż area 1000 ha AL, technologically exclusively cereals' production

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z realnie funkcjonujących gospodarstw rolnych.
 Source: the own study on the basis of information from the really functioning agricultural farms.

WYNIKI

Otrzymane wyniki wskazują na wystąpienie korzystnych efektów wywołanych członkostwem w UE. W warunkach akcesji w większości gospodarstw rolnych wzrósł poziom wytwarzanej nadwyżki bezpośredniej (tab. 3) oraz uzyskiwanych dochodów rolniczych (tab. 4). Wzrost wskazanych kategorii ekonomicznych wystąpił pomimo tego, że w warunkach członkostwa w UE zachodzące procesy konwergencji cenowej wpływają na zwiększenie kosztów produkcji. Zwiększenie w kolejnych latach akcesji nadwyżki bezpośredniej i dochodów rolniczych wynikało ze wzrostu cen i poprawy produktywności. Ponadto ważnym czynnikiem wzrostu były wyższe dopłaty bezpośrednie w kolejnych latach (tab. 2) wypłacane zgodnie z regułą *phasing in*. Porównanie poziomu dochodów rolniczych uzyskiwanych w 2003 i 2013 roku wskazuje, że pomiędzy dwoma krańcowymi latami analizowanego okresu nie dojdzie do pogorszenia sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Potwierdzają to Majewski i in. [2006], wskazując, [...] *nominalne dochody gospodarstw rolnych z produkcji rolniczej w 2013 roku są wyższe od dochodów z 2004 roku. Niekorzystne zmiany cen i kosztów ... powinny być zrekompensowane wyższymi płatnościami bezpośrednimi z tytułu wzrostu stawki płatności do maksymalnego poziomu*. Poziom wyższych dochodów dowodzi poprawy sytuacji

Tabela 2. Algorytm ustalenia sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych
Table 2. Algorithm of settlement of the economic situation of agricultural farms

Wartość produkcji rolniczej ^a – Revenues from total agricultural activity ^a	
–	Koszty bezpośrednie produkcji rolniczej – Direct costs of agricultural production
=	Nadwyżka bezpośrednia I ^b – Gross margin I ^b
+	Dotacje do produkcji/ Grants-in-aid of production
=	Nadwyżka bezpośrednia II ^c – Gross margin II ^c
–	Koszty pośrednie rzeczywiste – Indirect real costs
=	Dochód rolniczy brutto – Gross agricultural income
–	Amortyzacja – Amortization
=	Dochód rolniczy netto – Net agricultural income
–	Parytetowy fundusz konsumpcji ^d – Parity consumption fund ^d
=	Akumulacja – Accumulation

Objaśnienia: ^a, ^bbez dotacji do produkcji, ^cz dotacjami do produkcji, ^dza parytetowy fundusz konsumpcji przyjęto dochody przeznaczone na cele konsumpcji w czteroosobowej rodzinie pracowniczej wg badań budżetów gospodarstw domowych GUS; przyjęto dochód w takiej wysokości, który byłby konieczny do wydatkowania przez rodzinę rolniczą, aby ta mogła uzyskać standard życia przeciętny w rodzinach osiągających dochody poza sektorem rolnym.

Explanations: ^a, ^bwithout grants-in-aid to production, ^cwith grants-in-aid to production, ^dparity consumption fund covers revenues for consumption aims in 4-person employed family according to the survey of household budgets. The assumed level of the revenues was comparable to this on, which would be necessary to spend by farmers family to gain average life standard typical for non-farmers families.

Tabela 3. Nadwyżka bezpośrednia i dotacje w gospodarstwach rolnych w latach 2003-2013
 Table 3. Gross margin and grants-in-aid in agricultural farms in 2003-2013

Rok Year	G 1	G 1A	G 1B	G 2	G 3	G 3A	G 4	G 4A	G 5	G 6	G 6A	G 7	G 8
Nadwyżka bezpośrednia z dotacjami (zł) – Gross margin with grants-in-aid (PLN)													
2003	19 328	19 328	19 328	87 267	38 317	38 317	77 210	77 210	220 060	62 495	62 495	508 550	1 220 440
2004	29 735	31 203	31 203	121 463	62 811	62 811	110 122	110 122	373 483	114 837	141 225	943 154	2 178 530
2005	24 756	26 224	31 403	100 534	55 241	55 241	113 914	113 914	277 739	100 848	127 236	667 438	1 499 030
2006	28 165	29 633	34 451	106 674	57 667	57 667	127 442	127 442	220 357	106 919	130 507	758 447	2 025 770
2007	30 183	31 651	36 458	110 460	60 359	60 359	119 614	119 614	274 845	104 153	130 833	889 740	1 970 907
2008	30 637	32 105	36 605	112 989	62 683	57 001	124 028	105 001	274 948	105 324	132 004	923 193	2 033 836
2009	31 434	32 902	38 093	116 099	65 675	56 721	129 762	99 778	276 774	108 583	135 263	980 954	2 143 769
2010	32 292	33 760	33 760	119 346	68 853	56 589	135 864	94 796	278 678	112 198	138 878	1 028 202	2 264 241
2011	32 447	33 915	33 915	121 798	71 086	57 509	139 881	94 420	276 371	111 391	138 071	1 052 629	2 289 679
2012	32 599	34 067	34 067	124 296	73 405	58 448	144 062	93 977	273 733	110 534	137 214	980 875	2 317 150
2013	32 753	34 220	34 220	126 841	75 820	59 409	148 429	93 477	270 774	109 661	136 341	1 005 782	2 347 727
Płatności (dotacje; zł) – Grants-in-aid (PLN)													
2003	540	540	540	400	1 188	1 188	3 840	3 840	2 080	–	–	50 400	170 280
2004	3 834	5 302	5 302	5 962	6 548	6 548	13 050	13 050	22 238	23 702	50 090	136 354	503 310
2005	3 878	5 346	10 525	6 112	6 677	6 677	13 244	13 244	22 544	23 956	50 344	138 088	507 350
2006	4 522	5 990	10 809	7 223	7 850	7 850	15 498	15 498	26 352	27 919	51 507	161 247	589 730
2007	4 596	6 064	10 853	7 482	8 072	8 072	15 829	15 829	26 873	28 348	55 028	237 161	596 450
2008	4 722	6 189	10 689	7 888	8 427	8 427	16 374	16 374	27 739	29 085	55 765	246 121	608 640
2009	5 192	6 660	11 852	8 837	9 375	9 375	18 097	18 097	30 610	31 955	58 635	278 014	666 000
2010	5 728	7 196	7 196	9 886	10 434	10 434	20 042	20 042	33 860	35 230	61 910	299 398	732 000
2011	5 565	7 033	7 033	10 103	10 469	10 469	19 749	19 749	33 220	34 135	60 815	296 518	701 000
2012	5 403	6 871	6 871	10 327	10 509	10 509	19 463	19 463	32 590	33 045	59 725	196 450	670 000
2013	5 248	6 716	6 716	10 560	10 560	10 560	19 200	19 200	32 000	32 000	58 680	192 000	640 000

Źródło: obliczenia własne.
 Source: own calculations.

ekonomicznej jednostek produkcyjnych, dlatego można stwierdzić, że objęcie rolnictwa polskiego zasadami WPR oraz JRE było korzystne dla polskich gospodarstw rolnych. W części gospodarstw rolnych odnotowano też wyraźną poprawę w wysokości akumulowanych środków pieniężnych. Sytuacja taka świadczy o zwiększeniu możliwości rozwojowych gospodarstw rolnych w okresach przyszłych. Niestety, uwzględniając liczbę analizowanych gospodarstw rolnych i zróżnicowanie w krajowym rolnictwie w ogóle, należy zauważyć, że zaistniałe korzyści nie obejmą w jednakowym wymiarze całej zbiorowości polskich gospodarstw rolnych. Pomimo unijnego wsparcia pieniężnego, sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych pozostaje silnie zróżnicowana.

Tabela 4. Dochody w gospodarstwach rolnych w latach 2003-2013
 Table 4. Revenues in agricultural farms in 2003-2013

Rok Year	G 1	G 1A	G 1B	G 2	G 3	G 3A	G 4	G 4A	G 5	G 6	G 6A	G 7	G 8
Dochód rolniczy brutto (zł) – Gross agricultural income (PLN)													
2003	9 109	9 109	9 109	58 215	21 777	21 777	57 845	57 845	154 280	36 545	36 545	317 845	702 345
2004	18 270	19 738	19 738	89 438	44 916	44 916	89 297	89 297	298 903	85 374	111 762	739 100	1 604 708
2005	12 977	14 445	19 624	66 200	36 401	36 401	92 466	92 466	198 599	69 743	96 131	454 459	909 093
2006	15 641	17 109	21 928	70 546	38 002	38 002	104 452	104 452	136 457	73 447	97 035	536 889	1 401 576
2007	17 347	18 814	23 603	73 429	40 202	40 202	96 049	96 049	188 847	69 844	96 524	662 264	1 329 971
2008	17 480	18 948	23 448	75 032	42 023	36 341	99 874	80 847	186 800	70 157	96 837	689 636	1 375 695
2009	17 947	19 415	24 607	77 193	44 498	35 544	105 004	75 020	186 423	72 536	99 216	741 148	1 467 945
2010	18 469	19 936	19 936	79 468	47 147	34 882	110 488	69 419	186 068	75 251	101 931	781 975	1 570 243
2011	18 278	19 746	19 746	80 923	48 836	35 260	113 870	68 409	181 445	73 520	100 200	799 803	1 577 001
2012	18 076	19 543	19 543	82 400	50 600	35 642	117 401	67 315	176 435	71 716	98 396	721 267	1 585 273
2013	17 866	19 334	19 334	83 897	52 445	36 034	121 101	66 149	171 044	69 873	96 553	739 205	1 596 115
Dochód rolniczy netto (zł) – Net agricultural income (PLN)													
2003	835	835	835	40 615	11 552	11 552	39 955	39 955	110 220	9 345	9 345	230 995	455 495
2004	8 598	10 066	10 066	69 541	33 756	33 756	69 212	69 212	249 403	54 784	81 172	642 950	1 330 498
2005	3 092	4 560	9 739	44 119	24 679	24 679	71 412	71 412	146 389	37 566	63 954	355 559	626 563
2006	5 359	6 827	11 645	47 535	25 492	25 492	81 542	81 542	80 637	39 354	62 942	427 939	1 098 076
2007	6 807	8 275	13 064	49 843	27 379	27 379	72 567	72 567	131 632	34 899	61 579	550 590	1 018 884
2008	6 677	8 145	12 645	50 857	28 879	23 197	75 804	56 778	128 154	34 339	61 019	575 170	1 056 830
2009	6 874	8 342	13 534	52 413	31 026	22 072	80 333	50 349	126 311	35 823	62 503	623 821	1 141 109
2010	7 119	8 586	8 586	54 068	33 338	21 073	85 199	44 131	124 453	37 619	64 299	661 715	1 235 236
2011	6 645	8 112	8 112	54 888	34 683	21 106	87 949	42 489	118 290	34 948	61 628	676 536	1 233 619
2012	6 151	7 619	7 619	55 714	36 092	21 135	90 832	40 747	111 701	32 179	58 859	594 919	1 233 306
2013	5 643	7 111	7 111	56 544	37 574	21 163	93 869	38 916	104 691	29 348	56 028	609 698	1 235 349

Źródło: obliczenia własne.
 Source: own calculations.

Na jej kształt najbardziej wpływają uwarunkowania natury endogenicznej, a wśród nich skala prowadzonej działalności, efektywność, choćby widziana przez pryzmat wydajności roślin i produktywności zwierząt, czy też struktura produkcji.

Gospodarstwo pierwsze (G 1) jest analizowane w dwóch wariantach; z możliwością wykorzystania wsparcia działalności rolniczej płatnościami obszarowymi, w postaci ONW (G 1A) oraz z uwzględnieniem płatności ONW i premii dla gospodarstw nisko-towarowych (G 1B). Uzyskane wyniki wskazują na poprawę sytuacji ekonomicznej na poziomie nadwyżki bezpośredniej, dochodu rolniczego, ale jednocześnie pokazują, że w badanym gospodarstwie i jemu podobnych nie ma możliwości akumulowania

środków na rozwój, a dochód także jest zbyt niski na pokrycie parytetowego funduszu konsumpcji. Unijne dotacje odgrywają bardzo dużą rolę w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej w takim gospodarstwie. Ich udział w dochodach rolniczych brutto przekracza nawet poziom 50% (tab. 6). Niestety, nawet duża ich rola nie zmienia ogólnej sytuacji ekonomicznej. Dzięki bowiem wsparciu gospodarstwa kilkoma instrumentami WPR otrzymane dotacje wywołują jedynie taki skutek, że brakuje nieco mniej środków w stosunku do potrzeb wynikających z parytetowego funduszu konsumpcji. Wskazuje na to wciąż ujemna akumulacja (tab. 5). Zatem gospodarstwa takie są pozbawione możliwości rozwojowych nawet po jednoczesnym wsparciu środkami publicznymi z kilku źródeł. Przyczyny tego stanu tkwią oczywiście w zasobach produkcyjnych, skali i strukturze prowadzonej działalności.

Tabela 5. Możliwości akumulacji w gospodarstwach rolnych w latach 2003-2013

Table 5. The possibility of accumulation in agricultural farms in 2003-2013

Rok Year	G 1	G 1A	G 1B	G 2	G 3	G 3A	G 4	G 4A	G 5	G 6	G 6A	G 7	G 8
2003	-31 692	-31 692	-31 692	8 088	-20 975	-20 975	7 428	7 428	77 693	-23 182	-23 182	198 468	422 968
2004	-27 999	-26 531	-26 531	32 944	-2 841	-2 841	32 615	32 615	212 806	18 187	44 575	606 353	1 293 901
2005	-33 273	-31 805	-26 626	7 754	-11 686	-11 686	35 047	35 047	110 024	1 201	27 589	319 194	590 198
2006	-31 915	-30 447	-25 629	10 261	-11 782	-11 782	44 268	44 268	43 363	2 080	25 668	390 665	1 060 802
2007	-31 212	-29 745	-24 956	11 824	-10 640	-10 640	34 547	34 547	93 612	-3 120	23 560	512 571	980 865
2008	-32 103	-30 635	-26 135	12 077	-9 901	-15 583	37 024	17 998	89 375	-4 441	22 239	536 391	1 018 050
2009	-32 681	-31 214	-26 022	12 857	-8 529	-17 484	40 777	10 793	86 755	-3 733	22 947	584 266	1 101 554
2010	-33 228	-31 760	-31 760	13 721	-7 008	-19 273	44 853	3 785	84 106	-2 728	23 952	621 368	1 194 890
2011	-34 509	-33 041	-33 041	13 735	-6 471	-20 047	46 796	1 335	77 137	-6 206	20 474	635 383	1 192 465
2012	-35 826	-34 358	-34 358	13 737	-5 884	-20 842	48 856	-1 230	69 724	-9 797	16 883	552 942	1 191 329
2013	-37 173	-35 705	-35 705	13 728	-5 242	-21 653	51 052	-3 900	61 875	-13 468	13 212	566 882	1 192 533

Źródło: obliczenia własne.
Source: own calculations.

Kolejne analizowane gospodarstwo (G 2) charakteryzuje się również niezbyt dużymi zasobami UR, które są słabej jakości. Występują jednak silne powiązania gospodarstwa z rynkiem, wynikające z produkcji towarowej ziemniaków jadalnych. Ich uprawa zajmuje niemal 50% arealu UR, a uzyskiwane plony przekraczają znacząco przeciętny poziom w kraju. W gospodarstwie jest wytwarzany także żywiec wieprzowy, ale jest to produkcja o małej skali. Sytuacja ekonomiczna gospodarstwa jest kształtowana głównie przez wyniki uzyskiwane w produkcji i sprzedaży ziemniaków jadalnych. Wskazują one, że sytuacja ekonomiczna w tym gospodarstwie jest zadowalająca, ponadto poprawiła się wskutek integracji z UE. Pierwsze korzyści pojawiły się już na etapie kategorii ekonomicznej, którą jest nadwyżka bezpośrednia wyższa w stosunku do okresu przedakcesyjnego. Widoczny jest wpływ dotacji, które w początkowym okresie akcesji są wyższe niemal piętnastokrotnie w porównaniu z okresem przedakcesyjnym. Wzrosły kwoty wytwarzanego dochodu, zarówno brutto, jak i netto. Co ważne, są to dochody na tyle

Tabela 6. Udział dopłat i innych instrumentów WPR w dochodzie rolniczym brutto (%)
 Table 6. The part grants-in-aid and different CAP instruments in agricultural gross income (%)

Rok Year	G 1	G 1A	G 1B	G 2	G 3	G 3A	G 4	G 4A	G 5	G 6	G 6A	G 7	G 8
2003	6	6	6	1	5	5	7	7	1	0	0	16	24
2004	21	27	27	7	15	15	15	15	7	28	45	18	31
2005	30	37	54	9	18	18	14	14	11	34	52	30	56
2006	29	35	49	10	21	21	15	15	19	38	53	30	42
2007	26	32	46	10	20	20	16	16	14	41	57	36	45
2008	27	33	46	11	20	23	16	20	15	41	58	36	44
2009	29	34	48	11	21	26	17	24	16	44	59	38	45
2010	31	36	36	12	22	30	18	29	18	47	61	38	47
2011	30	36	36	12	21	30	17	29	18	46	61	37	44
2012	30	35	35	13	21	29	17	29	18	46	61	27	42
2013	29	35	35	13	20	29	16	29	19	46	61	26	40

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych tabeli 3 i 4.
 Source: own calculation on the basis of data Table 3 and 4.

wysokie, że w zupełności pozwalają na pokrycie parytetowego funduszu konsumpcji. Ponadto wysokość akumulowanych środków pozwala w przyszłości realizować np. inwestycje o charakterze rozwojowym, więc umacniać pozycję konkurencyjną. Poza 2005 rokiem, kiedy osiągnięto kwotę akumulacji porównywalną z okresem przedakcesyjnym, lata kolejne wskazują, że akumulacja będzie około 60% wyższa w warunkach akcesji.

Kolejnym analizowanym podmiotem jest gospodarstwo liczące 16,5 ha UR (G 3), lecz od poprzedniego różni się strukturą produkcji. Jednostka zajmuje się produkcją mleczną w stadzie liczącym 10 krów mlecznych, o produktywności przeciętnej równej średniej krajowej (4300 l mleka w okresie początkowym analizy), przy czym trwają prace prowadzące do poprawy wydajności mlecznej (około 5300 l w 2013 roku). Wystąpiły i w przyszłych latach będą występować kolejne znaczące zmiany w organizacji rynku mleka, co zostało uwzględnione w wariancie analitycznym (G 3A), w którym założono spadek ceny mleka surowego o 20% w trzyleciu 2008-2010 (2008 r. – 10%, 2009 r. – 5% i 2010 r. – 5%). Wyniki wskazują, że ceny mleka są czynnikami kluczowymi w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej takiej jednostki produkcyjnej. W gospodarstwie rolnym analizowanym, i podobnych jemu, nawet w warunkach korzystnej tendencji cenowej (G 3) uzyskane wyniki wskazują, że pomimo poprawy dochodowości produkcji w porównaniu z okresem przedakcesyjnym, w kolejnych latach dochody pozostają zbyt niskie, aby zupełnie zrównoważyć potrzeby dochodowe wynikające z parytetowego funduszu konsumpcji. Tę niekorzystną sytuację potęguje uwzględnienie w rachunku ekonomicznym ostatnich zmian na rynku mleka, polegających głównie na obniżce cen producenta (G 3A). Tym samym już w obecnej chwili staje pod znakiem zapytania zasadność dalszych prób rozwijania wspomnianego kierunku produkcji w tak zorganizowanych gospodarstwach rolnych. Dlatego rozważna

może się okazać rezygnacja z tego kierunku produkcji⁴ i podjęcie innej, alternatywnej działalności.

Następnym analizowanym podmiotem jest gospodarstwo zajmujące się również produkcją mleczną (G 4), ale w stadzie liczącym 25 krów i z produktywnością na poziomie krajów UE-15. W 2003 roku wynosiła ona ponad 5000 l mleka rocznie od krowy, a w 2013 roku przekroczy ponad 6300 l. Badana jednostka dysponuje większymi zasobami UR niż dotychczas analizowane (30 ha), a gleby są dobrej jakości. Wykonano także rachunek wariantowy polegający na ocenie wpływu zmiany ceny mleka na sytuację ekonomiczną (G 4A). Wyniki wskazują, że w jednym i drugim wariantcie w czasie akcesji poprawiła się sytuacja ekonomiczna, o czym świadczą wyższe dochody. Jednocześnie daje się łatwo zauważyć ich spadek w reakcji na obniżkę cen mleka (w szczególności w latach 2008-2010). Jednakże w dalszym ciągu będą one wyższe niż w okresie przedakcesyjnym. Natomiast w warunkach niższych cen wyraźnie zmniejszą się kwoty akumulowanych środków, które warunkują możliwości rozwojowe. W końcowym okresie analizy gospodarstwa mogą być pozbawione możliwości akumulowania środków na dalszy rozwój. Zmiany idące w tym kierunku będą wymuszały na producentach mleka, oprócz porównywalnej z krajami UE-15 wydajności mlecznej, zwiększenie wielkości stada krów mlecznych, aby w ogóle nie utracić możliwości rozwoju.

Następnym analizowanym jest gospodarstwo trzodowe (G 5), z którego sprzedaje się 1000 tuczników rocznie, a jego areal wynosi 50 ha UR. Sytuacja ekonomiczna podmiotu uzależniona jest głównie od koniunktury na rynku żywca wieprzowego. Skala produkcji, a jednocześnie jej sprawność skutkują dobrą sytuacją ekonomiczną, ale należy pamiętać, że ta jest silnie związana z koniunkturą cenową. Taki stan potwierdzają też uzyskane wyniki. W 2004 roku, w warunkach bardzo wysokich cen żywca, uzyskany dochód rolniczy niemal o 100% przekraczał wartości z 2003 roku. Jednocześnie wystąpiła sytuacja znaczącego spadku dochodu w 2006 roku, kiedy na rynku występowały niskie ceny. Wówczas wytworzony dochód był mniejszy niż w 2003 roku. Wskazane wahania cenowe w żaden sposób nie zagroziły konsumpcji na poziomie funduszu parytetowego, ale w warunkach dekonunktury cenowej oddziałują one znacząco negatywnie na możliwości rozwojowe.

Kolejnym analizowanym (G 6) jest również gospodarstwo 50 ha, w którym głównie prowadzona jest produkcja bydła opasowego, a jego sprzedaż wynosi 50 szt. rocznie. Ze względu na nowe ukierunkowanie WPR – bardziej prośrodowiskowe i pojawiające się nowe możliwości wsparcia w tej dziedzinie – wykonano rachunek wariantowy (G 6A) zakładający określenie wpływu realizacji programów rolno-środowiskowych na sytuację ekonomiczną. W gospodarstwie (G 6) w I okresie akcesji (lata 2004-2006) dochody kilkukrotnie wzrosły w porównaniu z okresem przedakcesyjnym, ale akumulacja była ujemna w kolejnych latach, zatem niemożliwa była konsumpcja na poziomie funduszu parytetowego. W konsekwencji nie było środków pieniężnych, lub były w znikomej tylko ilości, które mogły służyć celom akumulacji, więc rozwojowi. Dość łatwo jednak można zmienić sytuację ekonomiczną tej i podobnych jednostek produkcyjnych, korzystając z możliwości uzyskania dodatkowego wsparcia pieniężnego z tytułu realizacji

⁴ Działanie wydaje się uzasadnione tym bardziej, że przynajmniej dotychczas zachęcały do tego rekompensaty za wycofanie się z rynkowej produkcji mlecznej. Rekompensaty mogą zostać utrzymane w 2009 roku i latach następnych, o ile pozwoli na to sytuacja budżetu krajowego.

programów rolno-środowiskowych⁵. W takiej sytuacji znacząco zmieniają się możliwości akumulacji (kwoty sięgają rzędu około 20 tys. zł) i pojawia się szansa skutecznego rozwoju gospodarstwa w okresach przyszłych, z wykorzystaniem zakumulowanych środków własnych.

Następne analizowane gospodarstwo liczy 300 ha UR⁶. Cechą specyficzną jest wyłącznie produkcja roślinna, pod względem technologicznym z przewagą roślin zbożowych, a ponadto uprawiane są buraki cukrowe na areale 50 ha. Produkcja rolnicza w jednostce jest prowadzona na dużą skalę i z dużą intensywnością. Konsekwencją jest bardzo dobra sytuacja finansowa, która poprawiła się jeszcze po integracji z UE. Nadwyżka bezpośrednia w analizowanym okresie jest wyższa od 50 do 100% wobec 2003 roku. Duży w tym udział wsparcia bezpośredniego. Znacząco poprawiły się także możliwości rozwojowe, ponieważ fundusz akumulacji wzrósł dwu- i trzykrotnie⁷ wobec 2003 roku. W gospodarstwie istnieją jednocześnie możliwości opłaty pracy własnej w kwocie dużo wyższej niż może to wynikać z parytetowego funduszu konsumpcji. Nie będzie to mieć większego wpływu na ograniczenie możliwości rozwojowych jednostki.

Podobna sytuacja występuje w gospodarstwie o powierzchni 1000 ha, w którym prowadzona jest wyłącznie produkcja roślinna, o której można powiedzieć że jest monokulturą zbożową w sensie technologicznym⁸. Sytuacja ekonomiczna gospodarstwa była bardzo dobra, a uległa jeszcze poprawie w warunkach unijnych. W dużej części jest to wynikiem unijnych dotacji w dochodzie brutto, których udział sięga około 40%⁹.

PODSUMOWANIE

W Polsce w ujęciu ilościowym znacznie przeważają gospodarstwa najmniejsze i małe, dużo mniej jest gospodarstw średnich, a relatywnie niewiele gospodarstw dużych i bardzo dużych. Dlatego negatywne są opinie większości rolników na temat ich sytuacji ekonomicznej. Jak wykazują wyniki, sytuacja ekonomiczna w takich gospodarstwach do tej pory była nieszczególna, ale także będzie trudna w przyszłości. Dotychczasowe doświadczenia w procesie dostosowywania się do funkcjonowania w gospodarce rynkowej wskazują, że jedną z przyczyn występujących trudności natury ekonomicznej jest stosunkowo mała skala produkcji i słaba pozycja takich jednostek produkcyjnych na rynku¹⁰. Rozmiary produkcji towarowej większości gospodarstw towaro-

⁵ W gospodarstwie rolnym wprowadzono trzy schematy programów rolno-środowiskowych: a) strefy buforowe; b) ochrona lokalnych ras zwierząt; c) rolnictwo ekologiczne na użytkach zielonych.

⁶ Wyróżniające się największym dopuszczalnym arealem, mając na uwadze perspektywę kształtowania ustroju rolnego w kraju.

⁷ Poza 2005 rokiem, kiedy ceny zbóż ukształtowały się na bardzo niskim poziomie. Należy jednak podkreślić, że w dalszym ciągu był on o ponad 50% wyższy niż w 2003 roku.

⁸ Świadczą o tym kierunki upraw – pszenica, jęczmień i rzepak. Udział każdej z roślin w strukturze wynosił około 1/3.

⁹ Poza krytycznym 2005 rokiem, kiedy udział dotacji w tworzeniu dochodu rolniczego brutto sięgnął poziomu ponad 55%.

¹⁰ Badania dowodzą, że dochody parytetowe osiąga się w gospodarstwach rozwojowych, które wykazują powiązania z rynkiem. Na przykład badania przeprowadzone przez Zofię Kołoszko-Chomentowską, obejmujące gospodarstwa z rejonu białostockiego w latach 1998-2000, wykaza-

wych w Polsce są także niewielkie, jeśli porównywać je z gospodarstwami unijnymi¹¹. A nic innego nie determinuje tak dochodów rolniczych, jak rozwijanie produkcji towarowej¹².

Otrzymane wyniki wskazują na silne zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych. Różnice bardzo są widoczne w ujęciu poziomym, więc między innymi z uwzględnieniem różnej skali i kierunków produkcji. Oczywiście w sensie merytorycznej poprawności zasadniczo nie są to obiekty porównywalne. Niemniej, na podstawie otrzymanych wyników nasuwa się bardzo ważny wniosek, że przy odpowiedniej skali, intensywności i organizacji produkcji gospodarstwo rolne może być jednostką produkcyjną dającą stabilne warunki utrzymania rodzinie rolniczej.

Zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej występuje także w ujęciu pionowym, więc w poszczególnych latach analizowanego okresu. Wyniki wskazują, że efekty gospodarcze osiągnane we wszystkich gospodarstwach są lepsze w warunkach akcesji niż w okresie przedakcesyjnym. Nie oznacza to jednak, że akcesja i instrumenty WPR, w tym dotacje, rozwiążą występujące w niektórych jednostkach problemy natury ekonomicznej uwarunkowane czynnikami endogenicznymi. W tym wypadku unijne wsparcie w większości gospodarstw rolnych może jedynie złagodzić problemy natury ekonomicznej, ale nie jest w stanie całkowicie ich wyeliminować, co potwierdzają otrzymane wyniki.

Można skonstatować, że dopłaty ewidencjonowane na poziomie gospodarstwa rolnego miały i będą mieć w przyszłości bezpośredni wpływ na poziom dochodów w gospodarstwach rolnych. Natomiast siła ich oddziaływania na dochody będzie warunkowana samą wartością nadwyżek ekonomicznych i kwot otrzymanych dotacji¹³. Należy także wskazać, że pomimo upływu 20 lat od rozpoczęcia przemian w kierunku urynkwienia gospodarki, pomimo 5 lat członkostwa w Unii Europejskiej, w Polsce występują w dalszym ciągu licznie gospodarstwa rolne, których sytuacja ekonomiczna zasadniczo nie poprawiła się, a dochody ludności rolniczej uzyskiwane z działalności są niewystarczające do zapewnienia standardu życia na poziomie wynikającym z parytetowego funduszu konsumpcji. Pomimo że *istnienie takich gospodarstw mieści się w europejskim modelu rolnictwa, a członkostwo w UE stwarza pewne szanse dla ich istnienia i rozwoju* [Poczta 2008], należy zauważyć, że niewystarczające są szanse rozwoju takich gospodarstw będące pochodną otrzymanych i możliwych do uzyskania środków pieniężnych pochodzących z tytułu WPR. W tej perspektywie zasadna wydaje się propozycja, wskazywana przez Ziętara [2008]¹⁴, że powinny być one przedmiotem zainteresowania bardziej polityki socjalnej niż Wspólnej Polityki Rolnej. Wówczas można by oczekiwać skutków w postaci poprawy konkurencyjności polskiego rolnictwa na arenie unijnej i międzynarodowej, ponieważ byłaby ona pochodną sytuacji kształtowanej przez gospodarstwa towarowe.

ły, że dochody parytetowe osiągnano w gospodarstwach, w których towarowość produkcji wynosiła co najmniej 70%. Szerzej Kołozsko-Chomentowska [2005].

¹¹ Szerzej Karwat-Woźniak [2005].

¹² Przyczyną dystansu były między innymi niedostatki w technologii produkcji stosowanej w polskich gospodarstwach rolniczych, szczególnie w produkcji zwierzęcej.

¹³ Szerzej: Goraj [2006].

¹⁴ Szerzej Ziętara [2008].

LITERATURA

- Fiedorowicz K., Duda J., 2006. Czynniki wzrostu gospodarczego Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej. W: Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach. Red. D. Kopycińska. Printgroup, Szczecin.
- Goraj L., 2006. Udział płatności w tworzeniu dochodów gospodarstw rolnych. UKIE.
- Józwiak W., 2006. Sytuacja ekonomiczna i aktywność różnych grup polskich gospodarstw rolniczych, <http://www.ierigz.waw.pl/documents/4013.pdf>.
- Karwat-Woźniak B., 2005. Możliwości rozwojowe chłopskiego rolnictwa na przykładzie gospodarstw wysokotowarowych. Raport nr 10. Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Kołoszko-Chomentowska Z., 2006. Efektywność wykorzystania zasobów pracy w gospodarstwach towarowych. Rocz. Nauk. SERiA 8, 1.
- Majewski E., Guba W., Straszewski S., Wąs A., 2006. Co zmieni się w gospodarstwach. W: Nowe Życie Gosp. 20 [dodatek: Wspólna Polityka Rolna].
- Poczta W., 2008. Wpływ integracji Polski z UE na sytuację ekonomiczną sektora rolnego w latach 2004-2006. Wieś Roln. 1.
- Poczta W., Siemiński P., 2006. Wpływ integracji Polski z UE na sytuację dochodową w rolnictwie w okresie poakcesyjnym. W: Wsparcie finansowe sektora rolno-żywnościowego w Polsce i Wielkopolsce z krajowych i unijnych środków budżetowych. Wyd. AE, Poznań.
- Szomburg J., 2003. Polska wobec wyzwań rozwojowych i integracyjnych. IBnGR, Gdańsk.
- Wilkin J., 2008. Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych. Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.
- Zegar J.S., Raport. Dochody rolników po akcesji do Unii Europejskiej.
- Ziętara W., 2008. Od gospodarstwa do przedsiębiorstwa. Rocz. Nauk. SERiA 3.

ECONOMIC SITUATION OF RURAL FARMS IN CONDITIONS OF THE EU CAP – AN ATTEMPT OF THE FORECAST TILL 2013 YEAR

Summary. Poland's membership in the EU gives rural farms chances to improve their economic situation. Direct payments and other instruments of Common Agricultural Policy (CAP) are the main factors determining the economical status of rural farms. Growth of gross margin, as well as agricultural revenues are the results of the EU support for the rural farms. However, strong differentiation of the economic situation of the rural farms according to their size and specialisation in production is noticed. As a result, there are still rural farms, in which economic situation has not change, and revenues of the agricultural population are not sufficient to assure them life standard on a par with the parity consumption fund.

Key words: rural farms, revenues, accumulation, capabilities of development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.05.2009

Do cytowania – For citation: Poczta W., Siemiński P., 2009. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w warunkach WPR UE – próba prognozy do 2013 roku. J. Agribus. Rural Dev. 3(13), 173-185.